

eder. 8. *Risâle fi mârifeti kısıyyi'l-felekiyye*. Küresel yayların orantı yönteminden başka bir yöntemle de belirlenebileceğine ilişkin bir çalışmadır. *Resâ'il*'in sekizinci risâlesi olarak yayımlanmış, ayrıca P. Luckey tarafından tercüme edilmiştir ("Zur Entstehung der Kugeldreiecksrechnung", *Deutsche Mathematik*, V [1940], s. 423-433). 9. *Risâle fi taşhîhi mâ vaқа'a li-Ebî Ca'fer el-Hâzin mine's-sehv fi Zici's-şafâ'ih*. Bîrûnî için yazılan risâlede müellif, Ebû Ca'fer el-Hâzin'in meşhur zicinde gördüğü bazı hataları düzeltmek üzere yola çıkmış ve bu konuda Menelaos'un kanıtlarıyla onun kanıtlarının bir mukayesesini yaptıktan sonra gerekli tashihlerde bulunmuştur. Eser *Resâ'il*'in üç numaralı risâlesidir. 10. *Risâle fi mecâzâtı devâ'iri's-sümût fi'l-usturlâb*. Usturlapta azimut çemberinin geçirilişini konu edinen eser Bîrûnî için 388'de (998) kaleme alınmıştır; *Resâ'il*'de on dördüncü sıradadır. 11. *Risâle fi cedveli'd-daқа'ik*. Bîrûnî için yazılan eser çeşitli bölgelerde güneşin doğuş ve batışındaki derece ve dakika farklarının hesaplamasını konu alır; *Resâ'il* içinde beşinci metin olarak yayımlanmıştır. 12. *Risâle fi'l-berâhîn 'alâ 'ameli Muhammed b. eş-Şabbâh fi intihâni's-şems*. Bîrûnî'nin isteğiyle kaleme alınan eser, çeşitli mevsimlerde güneşin durumuyla ilgili gözlemler yapan Muhammed b. Sabbâh'ın ölçümlerinde kullandığı yöntem ve tekniğin eleştirisi mahiyetindedir; *Resâ'il*'in iki numaralı metnidir. 13. *Risâle fi'd-devâ'ir elletî teḥuddü's-sâ'âtî'z-zamâniyye*. Bîrûnî için yazılmıştır ve zaman saatlerinin sınırlarını belirleyen dairelerle usturlabın kullanımına ilişkin bazı bilgileri içerir; *Resâ'il* içinde bir numaralı metin olarak yayımlanmıştır. 14. *Risâle fi keşfi 'avâri'l-Bâṭniyye bimâ mevvehû 'alâ 'âmmetihim fi rü'yeti'l-eḥile*. İbn İrâk'ın yine Bîrûnî için kaleme aldığı risâle, hilâlin görülmesine ilişkin Bâṭnîler'in düştüğü hatayı ortaya koymakta ve kamerî ayların bir kısmının yirmi dokuz, bir kısmının otuz gün çekmesinin nereden kaynaklandığını astronomların görüşleriyle birlikte şer'î delillerle de göstermeye çalışmaktadır; *Resâ'il*'in altıncı risâlesidir. 15. *Risâletü küriyyeti's-semâ'*. *Resâ'il*'in dokuzuncu metnini teşkil eder. 16. *Risâle fi'l-cevâb 'an mesâ'ili'l-hendesiyye sü'ile 'anhâ*. İbn İrâk'ın kendi geometrisiyle ilgili on beş soruya verdiği cevapları içermektedir. *Resâ'il*'de onuncu metin olarak yayımlanmıştır. 17. *Risâle fi berârhîni a'mâli cedveli't-takvîm fi Zici*

Habeş el-Hâsib. Habeş el-Hâsib'in takvim cetvellerinin düzenlenmesine ilişkin ispatları hakkında olup *Resâ'il*'in dördüncü metnidir. 18. *Risâle fi şinâ'ati'l-usturlâb bi't-tarîki's-şinâ'î*. *Resâ'il* içinde on beşinci metin olarak yayımlanmıştır. 19. *Risâle fi'l-usturlâbi's-Seraṭâni el-mücennaḥ fi ḥaḳîkatihî bi't-tarîki's-şinâ'î*. Eserin varlığı Kâtib Çelebi'den öğrenilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 846). 20. *Risâle fi'l-burhân 'alâ ḥaḳîkatihî'l-mes'ele elletî vaқа'at beyne Ebû Hâmid eş-Şâgâni ve beyne münecimi'r-Rey*. İbn İrâk'ın Ahmed b. Muhammed es-Sâgâni ile Reyli astronomlar arasında çıkan usturlabın kullanımına dair tartışmaya ilişkin görüşlerini ve bilimsel kanıtlarını ihtiva eder. *Resâ'il*'de on üçüncü sıradadır. 21. *Risâle fi'l-burhân 'alâ 'ameli Habeş fi meṭâli'is-semt fi zicîh*. Bîrûnî için kaleme alınan eser *Resâ'il*'in on birinci metnidir. 22. *Risâle fi'l-burhân 'alâ 'ameli Muhammed b. eş-Şabbâh fi'l-usturlâb* (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 861).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İrâk, *Resâ'ilü Ebî Naşr Manşûr ile'l-Bîrûnî* (nşr. Zeynelâbidîn Müsevî), Haydarâbâd 1367/1948; Bîrûnî, *Tahdîdühî nihâyâtihî'l-emâkin* (nşr. Muhammed Tâvî et-Tancî), Ankara 1962, s. 121-123, 133; a.m.f., *el-Âşârü'l-bâkiyye 'ani'l-kürûni'l-hâliyye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923, s. XXXVIII-XXXVIII; a.m.f., *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Râzi ve Nâmhâ-yi Kitâbhâ-yi Bîrûnî* (nşr. Mehdi Muhakkik), Tahran 1366 ḡs., s. 39-40; a.m.f., *Kitâbü Makâli'di 'ilmi'l-hey'e* (trc. ve nşr. M. Th. Debarnot), Dimaşk 1985, s. 93, 97, 98, 99, 101, 105, 133, 135; Ömer Hayyâm, *Resâ'ilü'l-Hayyâm el-Cebrîyye* (nşr. Rüşdî Râşid - Ahmed Cebâr), Halep 1981, s. 91; Suter, *Die Mathematiker*, s. 81-82; Sâlih Zekî, *Âsâr-ı Bâkiyye*, İstanbul 1329, I, 167-169; Brockelmann, *GAL*, I, 472, 623; *Suppl.*, I, 861-862; Sartou, *Introduction*, I, 668; Sezgin, *GAS*, V, 338-341; VI, 242-245; Aydın Sayılı, "Ebû Naşr Mansûr'un Sinüs Kanununun Tanıtı Üzerine Beyrunî'nin Mektubu", *Beyrunî'ye Armağan*, Ankara 1974, s. 169-207; Ebû'l-Kâsim Kurbânî, *Zindegâne-i Riyâzîdânâni Devre-i İslâmî*, Tahran 1365 ḡs., s. 112-120; E. S. Kennedy - H. Sharkas, "Two Medieval Methods for Determining the Obliquity of the Ecliptic", *Mathematical Teacher*, LV/5 (1962), s. 286-290; M. Th. Debarnot, "Introduction du triangle polaire par Abû Naşr b. 'Irâq", *MTUA*, II/1 (1978), s. 126-136; B. R. Goldstein, "İbn 'Irâq", *El²* (İng.), III, 808; Julio Samsó, "Manşûr İbn 'Alî İbn 'Irâq", *DSB*, IX, 83-85; D. Pingree, "Abû Naşr Manşûr", *Elr*, I, 351-352; C. E. Bosworth, "Âl-e Afriğ", a.e., I, 743-745; Sâdik Seccâdi, "Ebû Naşr Manşûr b. 'Irâq", *DMB*, VI, 327-330.

FERRUH MÜFTÜOĞLU

İBN İBÂZ

(bk. ABDULLAH b. İBÂZ).

İBN İDRİS, İdris b. Muhammed

(ابن إدريس، إدريس بن محمد)

Ebü'l-Alâ' İdris b. Muhammed
b. İdris b. Muhammed
el-Ezemmûri el-Fâsi
(ö. 1296/1879)

Faslı vezir ve sefir.

Merakeş'te doğdu. Filâli Veziri Ebû Abdullâh Muhammed b. İdris'in oğludur. Babasının yanında ciddi bir edebiyat tahsili gören İbn İdris meslek hayatına babası gibi kitap istinsahıyla başladı. Aralarında *Şahîh-i Buḥârî*'nin de bulunduğu birçok eseri istinsah edip satarak epeyce bir servet edindi. Bu işi vasıtasıyla bir taraftan da ilmi açıdan kendini yetiştirmeye çalıştı. Babasının ölümünden sonra Filâli Sultanı Abdurrahman tarafından saray kâtipliğine tayin edildi (1264/1848). Daha sonra IV. Muhammed tarafından dış ilişkilerden sorumlu vezirliğe getirildi. Ekim 1859'da Fas-Cezayir sınırında Fransız askerleriyle yerli kabileler arasında çıkan meseleleri III. Napolyon ile görüşmek üzere sultanın özel sefiri olarak Fransa'ya gitti. Temmuz-Ağustos 1860'ta altı hafta Paris'te kaldı. Yine aynı yıl, İspanya-Fas savaşından sonra İspanya hükümeti nezdinde savaş tazminatının indirilmesini görüşmek üzere görevlendirildi. Yeni fikirler ve izlenimlerle ülkesine dönen İbn İdris, Avrupa'da meydana gelen teknik ve askerî konulardaki gelişmeler hakkında yetkililere bilgi sundu. Sultan Mevlây I. Hasan zamanında rütbesi düşürülerek kâtip tayin edilen İbn İdris 14 Cemâziye-lâhîr 1296'da (5 Haziran 1879) Rabat'ta vebadan öldü.

İbn İdris, Fransa'ya yaptığı seyahati anlatan *Tuḥfetü'l-melikî'l-'azîz bi-memleketi Bârîr* (Fas 1327) adlı eseriyle tanınır. Aynı zamanda şair olan İbn İdris şiirlerini bir divanda toplamış, resmî ve özel mektuplarını derleyerek bir mecmua tertip etmiştir. Ayrıca Kâdirî şeriflerine dair *et-Taḳyîd* adlı bir risâlesi bulunmaktadır (Ahmed el-Ammârî, I, 259).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Süde, *İḥâfû'l-müṭâli' bi-vefeyâti a'lâmi'l-karnî's-sâlis 'aşer ve'r-râbi' (Mevsû'atü a'lâmi'l-Mağrib* içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VII, 2663; İbn Zeydân, *Târîḫü Miknâs*, Rabat 1930, II, 32-41; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 268; J. L. Miège, *Le Maroc et l'Europe*, Paris 1961, bk. İndeks; G. Deverdon, "İbn İdris", *El²* (İng.), III, 806; Ahmed el-Ammârî, "İbn İdris", *el-Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1410/1989, I, 258-259.

ATILLA ÇETİN